

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

ВІТАЛІЙ ЧЕРНЕГА

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Підручник

Київ
Видавництво Ліра-К
2023

УДК 346.9(075.8)

Ч-49

*Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
(протокол №9 від 30.03.2023 р.)*

Рецензенти:

СТЕФАНЧУК Руслан Олексійович – доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, Голова Верховної Ради України;

ОМЕЛЬЧЕНКО Андрій Володимирович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри приватного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;

ЩЕРБАНЮК Оксана Володимирівна – доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Чернега В. М.

Ч-49 Господарське процесуальне право: загальна частина : підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 178 с.
ISBN 978-617-520-496-2

Підручник «Господарське процесуальне право: загальна частина» підготовлений на основі класичних і новітніх досягнень доктрини господарського процесуального права, господарського процесуального законодавства та практики його застосування. У ньому фігурують: терміни; питання, тести для контролю або самоконтролю знань; завдання для індивідуальної роботи; приклади практичних завдань; список рекомендованих джерел.

Підручник адресований здобувачам вищої освіти зі спеціальності 081 «Право», а також професійній спільноті, увага якої зосереджена на потенціалі господарського процесуального права.

УДК 346.9(075.8)

ISBN 978-617-520-496-2

© Чернега В. М., 2023

© Видавництво Ліра-К, 2023

ЗМІСТ

ІНТРОДУКЦІЯ.....	6
-------------------------	----------

РОЗДІЛ 1. УВЕДЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО	7
---	----------

1.1. Місце господарського процесуального права в системі національного права. Поняття та розвиток господарського процесуального права як однойменної галузі права, однойменної юридичної науки та однойменної навчальної дисципліни	8
1.2. Мета і завдання господарського судочинства	13
1.3. Принципи господарського судочинства.....	14
1.4. Джерела господарського процесуального права	28
1.5. Форми господарського судочинства.....	30
1.6. Стадії господарського судочинства	31
1.7. Система господарського процесуального права	32

РОЗДІЛ 2. ЮРИСДИКЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ	38
---	-----------

2.1. Поняття і види юрисдикції господарського суду	38
2.2. Предметна та суб'єктна юрисдикція господарського суду.....	39
2.3. Інстанційна юрисдикція господарського суду	45
2.4. Територіальна юрисдикція господарського суду	46

РОЗДІЛ 3. СКЛАД ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ. ВІДВОДИ ТА САМОВІДВОДИ СУДДІ ГОСПОДАРСЬКОГО СУДУ, СЕКРЕТАРЯ СУДОВОГО ЗАСІДАННЯ, ЕКСПЕРТА, СПЕЦІАЛІСТА, ПЕРЕКЛАДАЧА	54
--	-----------

3.1. Визначення складу господарського суду	55
3.2. Відводи та самовідводи судді господарського суду, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача	60

РОЗДІЛ 4. УЧАСНИКИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ .66

4.1. Склад учасників господарської справи	67
4.2. Права та обов'язки учасників господарської справи. Неприпустимість зловживання господарськими процесуальними правами.....	68
4.3. Господарська процесуальна правосуб'єктність	71
4.4. Сторони в господарському процесі.....	72
4.5. Господарська процесуальна співучасть	75
4.6. Залучення до участі у господарській справі співвідповідача. Заміна сторони у господарському процесі	75
4.7. Треті особи в господарському процесі.....	77
4.8. Участь у господарському процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.....	79
4.9. Представництво у господарському процесі	83
4.10. Інші учасники господарського процесу	87
4.10.1. Особи, які здійснюють організаційно-технічне забезпечення господарського процесу.....	87
4.10.2. Особи, які сприяють розгляду і вирішенню господарської справи по суті.....	89

РОЗДІЛ 5. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ98

5.1. Поняття доказів у господарському процесуальному праві. Належність, допустимість, достовірність, вірогідність доказів у господарському процесі	99
5.2. Поняття доказування та його засоби в господарському процесі	100
5.3. Підстави звільнення від доказування в господарському процесі	114
5.4. Стадії доказування в господарському процесі	116
5.5. Забезпечення доказів у господарському процесі	120

РОЗДІЛ 6. СТРОКИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	129
6.1. Поняття і види строків у господарському процесуальному праві. Розумні строки для вчинення господарських процесуальних дій	130
6.2. Обчислення процесуальних строків у господарському судочинстві, початок їх перебігу, закінчення і наслідки пропущення	130
6.3. Зупинення, поновлення та продовження процесуальних строків у господарському судочинстві	131
РОЗДІЛ 7. ВИКЛИКИ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ, ЩО РЕАЛІЗУЮТЬСЯ ГОСПОДАРЬСЬКИМ СУДОМ	135
РОЗДІЛ 8. СУДОВІ ВИТРАТИ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ	141
8.1. Загальна характеристика судових витрат у господарському процесі	142
8.2. Судовий збір у господарській справі	142
8.3. Витрати, пов'язані з розглядом господарської справи.....	149
8.4. Попереднє визначення суми судових витрат у господарському процесі	153
8.5. Забезпечення та попередня оплата судових витрат у господарському процесі	153
8.6. Розподіл судових витрат у господарському процесі	155
РОЗДІЛ 9. ЗАХОДИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ.....	163
9.1. Поняття і ознаки заходів процесуального примусу в господарському процесуальному праві	163
9.2. «Квартет» заходів процесуального примусу в господарському процесуальному праві	164
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ	175

ІНТРОДУКЦІЯ

Автор сподівається, що відтворені в підручнику *«Господарське процесуальне право: загальна частина»* здобутки доктрини господарського процесуального права, господарського процесуального законодавства та практики його застосування, прищеплять у більшості значний інтерес до українського господарського процесуального права.

Принагідно автор висловлює вдячність:

доктору юридичних наук, професору, дійсному члену (академіку) Національної академії правових наук України, заслуженому діячу науки і техніки України, Голові Верховної Ради України **Стефанчуку Руслану Олексійовичу**;

доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри приватного права Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана **Омельченку Андрію Володимировичу**;

доктору юридичних наук, професору, завідувачці кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича **Щербанюк Оксані Володимирівні**;

за мудрість та натхнення *київській, харківській, одеській та західноукраїнській школам господарського процесуального права*;

за вірність, любов і лояльність *рідним та спорідненим духом особам*, які вірили в його інтелектуальний потенціал.

РОЗДІЛ 1.

УВЕДЕННЯ В ГОСПОДАРСЬКЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

- 1.1. Місце господарського процесуального права в системі національного права. Поняття та розвиток господарського процесуального права як однойменної галузі права, однойменної юридичної науки та однойменної навчальної дисципліни*
- 1.2. Мета і завдання господарського судочинства*
- 1.3. Принципи господарського судочинства*
- 1.4. Джерела господарського процесуального права*
- 1.5. Форми господарського судочинства*
- 1.6. Стадії господарського судочинства*
- 1.7. Система господарського процесуального права*

У результаті опанування матеріалів цього розділу студенти повинні:

а) знати:

- місце господарського процесуального права в системі національного права;
- поняття та розвиток господарського процесуального права як однойменної галузі права, однойменної юридичної науки та однойменної навчальної дисципліни;
- мету і завдання господарського судочинства;
- поняття та систему основних принципів господарського судочинства;
- джерела господарського процесуального права;
- форми господарського судочинства;
- стадії господарського судочинства;
- систему господарського процесуального права;

б) вміти:

- на основі як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій самостійно знаходити джерела господарського процесуального права;

- правильно застосовувати нормативно-правові акти, що регулюють господарські процесуальні відносини;
- полемізувати, обстоювати власну правову позицію за певною господарською процесуальною тематикою.

1.1. Місце господарського процесуального права в системі національного права. Поняття та розвиток господарського процесуального права як однойменної галузі права, однойменної юридичної науки та однойменної навчальної дисципліни

Господарське процесуальне право належить до публічного права. Воно є однією із автономних галузей національного права. Як і будь-яка галузь права, господарське процесуальне право має власний:

- а) предмет господарського процесуального права;
- б) метод господарського процесуального права.

Предметом *господарського процесуального права* є суспільні відносини, які виникають під час здійснення правосуддя у господарських справах.

Методом господарського процесуального права є сукупність прийомів правового регулювання суспільних відносин у сфері правосуддя у господарських справах. За змістом його можна охарактеризувати як імперативно-диспозитивний.

Традиційно термін «*господарське процесуальне право*» розглядається як *однойменна галузь юридичної науки*, що являє собою систему категорій, висновків і суджень про господарські процесуальні явища правової дійсності, знань про них. Досягнення науки господарського процесуального права втілюються в наукових працях у галузі господарського процесуального права; вони стають науково-теоретичною базою для законодавчих рішень під час створення законодавчих актів або внесенні змін до чинних законів. Тому вкрай важливо окреслити минуле, сучасне та майбутнє науки господарського процесуального права України.

У період із 2000 до 2022 роки в закладах вищої освіти (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Міжрегіональна академія управління персоналом, Національний університет «Одеська юридична академія», Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (нині Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого), Донецький національний університет імені Василя Стуса, Донецький юридичний інститут МВС України (нині Донецький юридичний університет внутрішніх справ)) та в науково-дослідних установах (Інститут економіко-правових досліджень (нині Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова»), Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака) нашої держави були виконані та (або) захищені дисертації на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук, присвячені актуальним аспектам господарського процесуального права.

Значний внесок у розвиток науки господарського процесуального права зроблено нинішніми докторами юридичних наук, які присвятили докторські дисертації: теоретико-методологічним засадам ефективності господарського судочинства (С. Ф. Демченко, 2010); концептуальним засадам інтерпретації в господарському судочинстві (В. М. Коваль, 2012); перегляду судових актів у господарському судочинстві (Л. М. Ніколенко, 2013); теоретико-правовим засадам процесуального статусу учасників позовного провадження у господарському судочинстві (Т. В. Степанова, 2018); функціям господарського процесуального права (Н. В. Іванюта, 2018).

Кілька кандидатських дисертацій, присвячено принципам та джерелам господарського процесуального права. Це праці: Л. Є. Зуєвої «Принципи господарського процесу» (2012), С. В. Смоли «Реалізація принципу процесуальної економії в господарському судочинстві» (2015), Н. В. Загородньої «Джерела господарського процесуального права» (2018).

Суб'єктам господарського процесуального права присвячені кандидатські дисертації: В. М. Дем'як «Учасники господарського процесу в позовному провадженні» (2012), М. М. Малетича «Фі-

зична особа, зацікавлена у розгляді справи, як учасник господарського процесу» (2015), О. В. Россильної «Представництво в господарському процесі України», С. М. Гушилика «Представництво у господарському судочинстві» (2019).

Три кандидатські дисертації, спрямовані на вирішення нових наукових завдань щодо доказів та доказування в господарському процесі. До них належать надбання: Т. В. Степанової «Доказування та докази в господарському процесі України» (2002), Л. М. Ніколенко «Доказування в господарському судочинстві» (2004), В. В. Бабенко «Доказування в господарському процесі» (2007).

У науці господарського процесуального права комплексно досліджено строки. Це кандидатські дисертації: О. М. Борщевської «Строки у господарському судочинстві» (2016), Ю. О. Шекери «Строки у господарському процесуальному праві України» (2016).

Спеціальну увагу сконцентровано на підвідомчості та підсудності господарським судам у кандидатських дисертаціях: М. І. Черленяка «Підвідомчість справ господарським судам України» (2008), Н. О. Петренко «Підсудність справ господарським судам України» (2017).

У господарського процесуального права представлено авторські бачення запобіжних заходів. Насамперед ідеться про кандидатські дисертації: М. Ю. Картузова «Запобіжні заходи в господарському процесі» (2010), Є. А. Таликіна «Запобіжні заходи у господарському судочинстві» (2010).

На рівні кандидатських дисертацій досліджено судові акти в господарському процесі. Ідеться про наукові праці: В. В. Григор'євої «Правовий режим судового рішення у господарському процесі» (2009), О. В. Кота «Судові акти в господарському процесі України» (2011), В. Д. Найфлейша «Окрема думка судді у господарському процесі» (2014).

Важливе місце в системі досліджень у галузі господарського процесуального права посідають кандидатські дисертації: М. В. Омельченко «Захист прав суб'єктів господарювання в судовому процесі та у виконавчому провадженні» (2001), В. Е. Беляневич «Справи про визнання недійсними актів державних та інших органів в практиці арбітражних судів України» (2001),

А. І. Гурової «Судовий захист немайнових прав суб'єктів господарювання» (2010), О. Г. Хрімлі «Судовий захист прав та законних інтересів суб'єктів підприємництва» (2011), О. Р. Ковалишина «Судовий захист корпоративних прав» (2013).

Власну нішу в системі досліджень у галузі господарського процесуального права посідають кандидатські дисертації: А. О. Змаги «Повноваження суду апеляційної інстанції у господарському процесі» (2012), С. В. Масловського «Повноваження суду першої інстанції в господарському судочинстві» (2020).

Оригінальними є кандидатські дисертації: І. М. Злакома на «Господарсько-правові засоби та форми вирішення інвестиційних спорів» (2011), С. О. Пархомчук «Розгляд спорів у сфері інтелектуальної власності господарськими судами» (2012), О. О. Хрипун «Розгляд корпоративних спорів у господарському процесі» (2013), А. А. Бутирського «Вирішення господарських спорів в Україні та країнах Східної Європи» (2015), О. В. Остапчука «Вирішення господарськими судами спорів, що виникають з договорів оренди нерухомого майна» (2017).

Частину кандидатських дисертацій зі спеціальності 12.00.04 присвячено перегляду судових актів. До них належать праці: К. М. Біди «Касаційне провадження в господарському судочинстві України» (2005), О. А. Ломакіної «Перегляд судових актів господарського суду в апеляційному порядку» (2009), Р. М. Колесника «Підстави перегляду рішень господарських судів за нововиявленими обставинами» (2018).

Цікавими є кандидатські дисертації: В. В. Радзивілюк «Санація як судова процедура банкрутства: порівняльно-правове дослідження» (2001), І. О. Вечірка «Правове регулювання процесуальних відносин у справах про банкрутство в Україні» (2011), О. А. Латиніна «Правове регулювання захисту прав кредиторів у справі про неспроможність (банкрутство)» (2012), І. А. Бутирської «Учасники провадження у справі про банкрутство» (2017), М. Л. Шинкар «Господарсько-правові основи попередження банкрутства (неспроможності) та примусової ліквідації банківських установ» (2019).

Оригінальними також є кандидатські дисертації: С. О. Юлдашева «Правове регулювання третейського розгляду господарських

спорів» (2006), В. І. Саранюка «Шляхи вдосконалення організації господарського процесу» (2011), О. В. Богомол «Судові витрати у господарському судочинстві України» (2014), О. О. Перекрестної «Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві» (2014), В. В. Борщенко «Групові позови в господарському процесі» (2015), В. С. Петрова «Встановлення та зміна способу і порядку виконання рішення господарського суду» (2016), П. О. Попкова «Мирова угода в господарському процесі» (2019), А. В. Катрич «Відповідальність у господарському судочинстві» (2020).

Отже, попри оновлення господарського процесуального законодавства України, не всі норми та інститути господарського процесуального права (юрисдикція господарських судів, відводи, суб'єкти господарського процесуального права, електронні докази, висновок есперта в галузі права, заходи процесуального примусу, наказне провадження, судовий контроль за виконанням судових рішень, відновлення господарським судом втраченого судового провадження та ін.) були предметом наукових розвідок, чимало з них потребують системного осмислення фахівцями. Резонно підсилити професійний інтерес до студіювання значно ширшого кола господарських спорів, що мають певну специфіку вирішення та розгляду. Крім того, доцільно провадити дослідження з компаративного господарського процесуального права, оскільки наявна незначна кількість захищених та затверджених тем дисертаційних робіт, в яких домінує порівняльно-правовий метод наукового пізнання. Насамперед цікавими є особливості вирішення комерційних спорів у різних сферах господарювання в країнах Європейського Союзу, Сполучених Штатах України та Великої Британії.

Господарське процесуальне право є однойменною навчальною дисципліною, яку опановують здобувачі вищої освіти зі спеціальності 081 «Право».

1.2. Мета і завдання господарського судочинства

Мету і завдання господарського судочинства визначено в ч. 1 ст. 2 ГПК України, відповідно до якої *завданням господарського судочинства* є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави.

Однак, по-перше, потребує оновлення формулювання назва чинної редакції ст. 2 ГПК України. Адже в ній згадуються завдання господарського судочинства, але не фігурує мета, якій підпорядковані завдання зазначеної форми національного судочинства. По-друге, проблема полягає в неправильному тлумаченні прикметника «справдливе», що фігурує в ч. 1 ст. 2 ГПК України. Для того, щоб це збагнути треба до тлумачних джерел з державної мови, якою, до речі, має здійснюватися господарське судочинство (ч. 1 ст. 10 ГПК України). Прикметник «справдливий» означає: 1) який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; 2) заснований на вимогах справедливості.¹ Відповідно, поняття «справдливість» представлено в таких аспектах: 1) властивість зі значення справдливий; 2) правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення; 3) людські взаємини, дії, вчинки, що відповідають морально-етичним та правовим нормам.²

Отже, лінгвісти дають підстави правникам стверджувати, що справдливим є правильне, об'єктивне, неупереджене ставлення. Беручи до уваги як лінгвістичний, так і юридичний зміст справдливості, резонно внести відповідні зміни до ч. 1 ст. 2 ГПК України та викласти її в такій редакції: «... справдливе (правильне, об'єктивне, неупереджене) та своєчасне вирішення судом спорів,

¹ Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. С. 825-826.

² Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2011. С. 826.

пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності ... (далі за текстом)».

1.3. Принципи господарського судочинства

Принципи господарського судочинства – це втілені в нормах господарського процесуального права генеральні ідеї, на яких ґрунтується регулювання господарських процесуальних правовідносин і які віддзеркалюють умотивовану поведінку суб'єктів цього виду процесуальних правовідносин.

Відповідно до ч. 3 ст. 2 ГПК України *основними засадами (принципами) господарського судочинства* є:

- 1) верховенство права;
- 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- 4) змагальність сторін;
- 5) диспозитивність;
- 6) пропорційність;
- 7) обов'язковість судового рішення;
- 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- 9) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках;
- 10) розумність строків розгляду справи судом;
- 11) неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- 12) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

У літературі основні принципи національного господарського судочинства диференційовано на такі групи:

- 1) *усталені* принципи господарського судочинства, що успадковані сучасним господарським процесуальним законодавством України, перенесені на підставі історичного досвіду:
 - а) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

б) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

в) змагальність сторін;

г) обов'язковість судового рішення;

г) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;

д) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках;

2) *нові* принципи господарського судочинства України, що вперше в законотворчій практиці закріплені в ГПК України:

а) верховенство права;

б) пропорційність;

в) диспозитивність;

г) розумність строків розгляду справи судом;

г) неприпустимість зловживання процесуальними правами;

д) відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.³

Принцип рівності учасників судового процесу перед законом і судом закріплено як у системі основних принципів судочинства (п. 1 ч. 2 ст. 129 Конституції України), так і безпосередньо в системі основних принципів господарського судочинства (п. 2 ч. 3 ст. 2 ГПК України). Цей принцип базується насамперед на добре відомому конституційному принципі рівності всіх громадян (ст.ст. 21, 24 Конституції України).

Зміст цього принципу втілений в приписах ч. 1 ст. 7 ГПК України та ст. 9 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», зокрема: правосуддя в господарських судах здійснюється на засадах рівності: а) всіх фізичних осіб незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного і соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та *інших ознак*; б) всіх юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, підпорядкування, місцезнаходження, місця створення та реєстрації, згідно з якою створена юридична особа, та *інших обставин*; в) фізичних

³ Чернега В. М. Зміст принципів верховенства права і пропорційності та способи їхнього втілення в нормах господарського процесуального права України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №1. С. 146.